

V. FIKCIÓK ÉVADJA

vi ssz an é z ő

EMBERJOGI MATEMATIKA

„Az emberi elme nagy találmánya, a nyelv megosztja, olykor egymás ellenségévé teszi az embereket.” Szlovák beszélgetőpartnerem sóhajtott és bólintott. „De a másik nagy találmány, a logika: egyetemes. Beszéljünk hát csak a tényekről, és csak logikusan...”

Szlovák újságíró-kollégákkal a kilencvenes évek elején három napon át csépeztük a „vitás kérdéseket” a Pozsony melletti Modrában, amíg eljutottunk odáig, hogy megtehettem fenti javaslatomat. Térségünkben az érzelmek az elsődlegesek. Ezért érzelmi szinten kellett előkészíteni javaslatomat. Amikor már sokadszorra elhangzott, hogy „a magyarok” nem hajlandók kijelenteni, hogy a határok sérthetetlenek, jelentkeztem: „Uraim, ha kívánják, én minden étkezés előtt háromszor elmondom, hogy nem akarom megváltoztatni a határokat.”

én minden étkezés
előtt háromszor
elmondom,
hogy nem akarom
megváltoztatni
a határokat

Őszintén gondoltam, amit mondtam. Atombombát sem akarok robbantani. Ha akarnék, se tudnék, mert nincs a birtokomban. Így vagyok a határokkal is. Meghaladják a kompetenciámat. Cserébe viszont azt kérem, elmondhassak egy történetet, amelyben csak tények fordulnak elő, egyetemesen érvényes logikai rendben.

– Történt – meséltem a szlovákiai újságíróknak –, hogy a sors összehozott egy csoport romániai és egy csoport magyarországi értelmiségit néhány francia újságíróval. Tíz-

percnyi udvarias társalgás után a magyarok és a románok már azt vitatták, hová kellene tartoznia Erdélynek, és mindkét fél igyekezett meggyőzni igazáról a kétségbeesett franciákat. Záporoztak a történelmi adatok, érvek, ellenérvek, de a románok kezében a végső adu mindig ez volt: a magyarok lángba borítják Európát, ha a határokat akarják megváltoztatni! Erre az érvre aztán a magyarok egészen elbátortalanodtak, s már csak amellett tartottak ki, hogy talán mégsem a dák civilizáció a legősibb az egész földkerekségen... Mivel a vitában meg sem mukkantam, a franciák tőlem kérdezték meg: mi is a helyzet, lehetséges ennyi érv kavargásában valamiféle megoldás?

– És én, uraim – meséltem a szlovák kollégáknak –, akkor ünnepélyesen kijelentettem a románoknak, hogy nem akarom megváltoztatni a határokat, mire elszállt agyuk fölül a köd, és megígérték, hogy hajlandók meghallgatni néhány ténnyt. Így aztán elmondhattam, hogy sajnos Romániában az erdélyi kisebbségekkel van baj, főként a két milliónyi ma-

**a logikus megoldás
a kisebbségek megszüntetése**

gyarral. Kisebbségnek lenni rossz dolog a világ bármelyik részén. Mivel a kisebbségi kérdést sehol nem tudták igazán jól megoldani, legjobb lenne megszüntetni a kisebbségeket. De beolvasztásuk ma már reménytelen, le-

géppuskázni sem lehet őket. (Helyeslés mind a francia, mind a román hallgatóság részéről.) Mégis: a logikus megoldás a kisebbségek megszüntetése, de legalábbis a kisebbségi emberek számának csökkentése. Erdély területén most két millió magyar él kisebbségben. Ha Erdélyt Magyarországhoz csatolnák, akkor kisebbségbe kerülne három-négy millió román. Tehát nem járható ez az út.

– Akkor még mindig az a jobbik megoldás, hogy két millió magyar marad kisebbségben – mondták a franciák, kissé fellegezve.

– Igen – folytattam –, de elméletben elképzelhető, hogy még kevesebben legyenek kisebbségiek ugyanazon a terüle-

ten (Erdélyben). Hangsúlyozom: a kérdésfelvetés elméleti, nem akarom megváltoztatni a határokat. De azokat egyszer már (Bécsben) a gyakorlatban is meg tudták húzni úgy, hogy kisebbségbe került (Észak-Erdélyben) 900 ezer román és (Dél-Erdélyben) 300 ezer magyar. Összesen tehát egymillió-kétszáz ezer ember volt kisebbségi ott, ahol ma két millió ember él kisebbségben; továbbá ez az egymillió-kétszáz ezer kisebbségi sem egyetlen (mint most), hanem két etnikumból származott, tehát garanciát képeztek arra, hogy mindkét etnikumot: a románt és a magyart *saját* viszonyaik fogékonnyá teszik *egymás* gondjai iránt... Én nem akarom a határokat megváltoztatni, de tény, hogy ebben a században felerősödött az együvé tartozás vágya az emberi lélek és a hagyomány törvényei szerint együvé tartozók között, tény, hogy a kisebbségek csak egyféleképpen kívánnak „megszűnni”, és én sokszor elismételtem, kedves szlovák barátaim, a románoknak, hogy nem akarom megváltoztatni a határokat, csupán csak arra hívtam fel öt perc alatt a figyelmüket, hogy a tények: tények, a logika pedig: logika...

– Egyértelmű! – így a franciák.

Elmondtam a szlovák kollégáknak azt is: milyen döbbenetes csönd követte ötperces fejtegetésemet. Éppúgy, mint ott, a Pozsony melletti Modrában.

És mondanám én magyarnak, szlováknak, románnak, hogy uraim, bátyáim, testvéreim, ez a huszadik évszázad a fikciók évadja volt.

A politikusok jórészt fikciók foglyai, és pillanatnyi érdekek vagy nagy hatalmi igények szerint bármit kijelenthetnek (mint ahogy én is megfogadhattam, nem robbantok atombombát), de minekünk, uraim, bátyáim, testvéreim, magyarok, románok, szlovákok, tisztán kell látnunk, hogy

ez az egymillió-kétszáz ezer kisebbségi *nem egy*, hanem *két* etnikumból származott

a fikciók futó történelmi tűzijátékai mögött a tények: tények, a logika pedig: logika. Továbbra is lehet véteni a tények és a logika ellen, de talán már nem érdemes. Nem éri meg – és ezt mintha már a politikusok is sejtjenék. Hogy elemi logika után kiált a világ!

Prókátorparadicsom – „törvényszolgáltatás”

Az 1989-es kelet-európai rendszerváltozások és a 2008 őszén beigéért „globális rendszerváltozások” közötti két évtizedben a szavakat ért gyalázatok közül nekem a „jogállam(iság)”, „törvényesség”, „igazság” körül keletkezett iszonyat tűnt a legfájdalmasabbnak. A jogállamisághoz való visszatérés korszakának maximálisan „becsületes, törvénytisztelő” (!) jelszava ez a mondat lehetne: „Elismerem, hogy amit tettem, az nem igazságos, de törvényes!” Így aztán – jogásznemzedékek, törvényhozók szégyenére – jogállam helyett pokoli „prókátorparadicsom” keletkezett, amely nem igazságot, nem az igazság-szolgáltatással járó jó közérzetet, hanem „törvény-szolgáltatást” hozott (amire pedig nem volt törvény, azt bátran művelhette bárki). Még a közérdekű tényismeret, tény- és hírszolgáltatás kereteit sem teremtették meg a törvényhozók (médiatörvények hiánya!). Így aztán kétséges, hogy a sorsunkról, életünkéről való tudás: érvényes tudás egyáltalán?!

A „nem akármilyen emberek”, a törvényhozók áruháza(i) az utóbbi száz esztendő nagy tanulságai közé tartozik. A Székely Jeruzsálem című könyvem-ből idézek ide, afféle „vendégszövegként” – emlékeztető és figyelmeztető – példát.

„nem akármilyen emberek”

*HUSZADIK SZÁZADI METAFORÁK,
MÍTOSZOK, KALKULUSOK*

– törvényhozók árulása –

2000. november

Azok, akiknek valamilyen okból megadatott, hogy gondolkodásuk a huszadik század uralkodó és életet meghatározó gondolkodásmódja legyen: nagyon egyszerűen (mondjam: embertelenül primitíven?!) elmélkedtek. Mennyiségi fogalmakat ismertek (sok, kevés, kisebbség, többség); a mennyiségeket összeadták, kivonták és hierarchikus viszonyba helyezték, egymás alá és fölé (még véletlenül sem rendelték egymás mellé). Így folytak a háborúk, így születtek a háborúkat lezáró döntések. Kisebbség, többség. Ha egy-egy néppel volt „belső” probléma, akkor két részre osztották: keletire-nyugatira, északira-délire... Népeket mozgattak, lakosságcsereket rendeltek el. A fáraók korában nem volt példa arra, ami a huszadik században történt.

Ez az embertelenül primitív gondolkodás szinte ösztönné szervülten akart mozgatni mennyiségeket. És mozgatott: csatolt, bezárt, kitelepített. És minősített: kisebbséggé, többséggé, keletivé, nyugativá. És a minősített mennyiségeket mozgatta, csatolta. Végül irtotta.

Amikor egy népen belül akarta ez a gondolkodás mennyiségivé átalakítani a minősítéseit (csak mennyiséggel lehet műveleteket végezni: terelni, cserélni, irtani!), akkor a minősítés szempontjait is számszerűsítette. Az emberiség történetének emberibb korszakaiban – egyáltalán: az emberinek vagy akár emberi nemzetinek nevezhető hagyományban – az egyes embert, az emberi személyiséget, az individuumot egy sajátos, teljes egységnek tartották. A huszadik században megtörténhetett, hogy száz százalékos, öt-

ven vagy nem tudom hány százalékos „hivatalos, törvényes” (!) minősítést kapjon az egyes ember...

Életem végéig csodálkozni fogok, és bizonyára nem fogom megérteni, miként válhatott az emberiség történetében egy (átmeneti?) pillanatra meghatározóvá egy groteszk módon primitív gondolkodási séma.

Abban azonban bizonyos vagyok, hogy ennek a gondolkodásnak az általánossá, megszokottá, mindent meghatározóan köznapivá terebélyesedése és uralkodóvá válása nélkül elképzelhetetlen (lett volna) egy nép testéből származásos százalékszámítás alapján elkülöníteni, majd kitépni és megsemmisíteni egy részt.

*

Amikor a törvényhozók hasogatni, szelietelni kezdik (nem tudom, milyen jogon) a népet, a nemzetet, emberek közösségét, akkor egyes embereket hasogatnak, és az egyes embernek azokat az elszakíthatatlan kötelékeit, amelyek őt és a hozzá sorsszerűen legközelebb állókat (a hozzá tartozókat!) az intimitás-közvetlenség legkisebb köreibe kapcsolja.

Amikor a törvényhozók (nem tudni, milyen jogon) az emberi intimitás legkisebb (a családnál is kisebb) köreibe avatkoznak, akkor vágnak legmélyebben a legnagyobb közösség, a nép, a nemzet testébe.

Ebből a sérülésből két-három generáción át sem képes igazán kigyógyulni a nagy közösség – nép, nemzet – mert legzártabb-legintimebb összetevőinek, elpusztíthatatlan kötelékek (köreinek) sokasága sérült. Az egyes emberek meghalnak; kötelékeik, „köreik” tovább élnek.

A harmadik zsidótörvény (1941: XV. Tc.) vitáján a magyar parlamentben azt mondta egy képviselő: „Közel 800 000 ember sorsáról kell döntenünk, nem is szólva arról, hogy a statisztika megállapítása szerint állítólag 200 000 félvér sorsáról is.” (Meskó Zoltán felszólalása in: Kirekesztők, antiszemita írások, Aura kiadó, 1992, 109. old.)

Ezekben a „zsidótörvényes” megnyilatkozásokban, fő-

ként az érvelésekben mindig az érdekel: vajon ezek az emberek – nem akármilyen emberek: törvényhozók! – tudatában voltak annak, hogy törvényeik milyen következményekkel járnak? Hiszen a törvényeket azért hozzák, hogy rendezzenek valamit, hogy következményeik legyenek.

Az imént idézett megfogalmazásban ha a sorsot kicserélem az *élet* szóra, akkor a szöveg félelmetessé válik: 800 000 ember, 200 000 félvér életéről kell dönten.

A törvény segítségével, a kitételei alapján három év múlva az *élet* szót már *halál*ra cserélte (bizonyára a törvényhozók egy részének szándéka nélkül) a németek szótára és gyakorlata. Tehát a magyar törvényhozók 1941-ben 800 000 ember haláláról és 200 000 – különböző „százalékú” – „félvér” élet-haláláról döntöttek?

Ezeket a kérdéseket nem én teszem fel; bárki kérdezheti, hiszen az élet, a bekövetkezett események ezt kérdeztetik! És ezeket a kérdéseket, egyáltalán a huszadik századi törvényhozás, a törvényhozó hatalom működésének kérdéseit is Condorcet márki paradoxona után megnyugtatóan kellene végre egyszer megválaszolni.

Különös tekintettel azokra az esetekre, amikor a törvényhozás életről-halálról dönt, kijelölve a halálra ítélték körét: százezres nagyságrendben.

Életről és halálról beszélünk. És az érdekel(ne), hogy a döntéshozók, a zsidótörvényeket megszavazó törvényhozók tudták-e, mit cselekednek, döntésük milyen következmények láncreakcióit indítja el... Legalább akkor, amikor életről-halálról volt szó.

A huszadik századot az elemi matematikai kalkulusok iránti bővület térítette le a józan értelem útjáról. Persze az elemi matematikai műveletekben is az emberi értelem munkál; épp csak nem mindegy, hogy milyen kiindulópontot választunk, és tisztában vagyunk-e az alkalmazás, az alkalmazhatóság kereteivel.

A század elemi matematikai beidegződéseinek engedve már nem is választunk. Elfogadjuk a kereteket. E keretek között próbáljuk emberi méltóságunkat, igényeinket érvényre juttatni.

Numerus clausus: az oktatásban, a felső- és speciális oktatásban vagy az élet más területein számszerűen rögzített „résztvehetőségi” arány (százalékolás!) bizonyos, többé vagy kevésbé meghatározott, körülírt kategóriák számára. Magyarországon az I. világháború után bevezették a zsidók számarányának korlátozására – például a felsőoktatásban.

Néha észre sem vesszük a csapdahelyzeteket. Sőt: csapdapozíciókért harcolunk... Romániában sokáig azért folyt a harc, hogy a magyar, német stb. nemzeti kisebbségek „számarányuknak” – értsd: az illető kisebbség egészének Románia egész népességéhez viszonyított, százalékban kifejezett aránya – megfelelően jelen lehessenek, tanulhassanak a gimnáziumokban, egyetemeken. A numerus claususért kellett harcolni, mert az törvény, rendelkezés, és úgy legalább törvényes – hivatkozható! – lehetőség van arra, hogy tanulhasson a magyar gyerek, a magyar fiatal is. Hiszen az I. világháború után gimnázium sem volt, egyetem sem volt, érettségizni sem lehetett magyar nyelven. A számcspadák vitája most is folyik...

Holott a megoldás nem a százalékokban, hanem az értelmesen, józanul megfogalmazott és elfogadott emberi jogok érvényesítésében van.

Kétmillió közösségnek, kisebbségnek (egy Mongólia-szerű országnak ennyi a teljes népessége, amely a mongol nemzeti kultúra hordozója!) – joga van minden szintű oktatási intézményhez az anyanyelvén. Móricz 1938-ban így szólította meg a zsidótörvény-tervezet (vélt) kedvezményezettjét, a magyar ifjúságot:

„Tessék tízszer annyit tanulni és százszor annyit dolgozni...” – és akkor nem kell „sutba dobni az emberiség legszentebb alapelveit...” A szellemi teljesítőképesség elvben

korlátlan, annak tehát amúgy sem lehet korlátokat szabni. A szellemi teljesítmények versenyét semmilyen numerus clausus nem képes – még rövid távon sem – megakadályozni.

Másfél évtizeddel ezelőtt bukaresti román barátaimmal – tényleg barátaim! – azon vitatkoztunk, hogy a román állam miért nem fogja soha engedélyezni a romániai magyar főiskola-hálózat és egyetem alapítását, megnyitását. Azért mentem bele a vitába, mert barátaim viszonylag fiatalok voltak, és bizonyos voltam: egyszer a román politikai hatalom csúcának közelében lesznek. Másfél évtizeddel ezelőtt – megdöbbenésemre – azt mondták: rendben van, tegyük fel, hogy indulnak főiskolák, lesz magyar egyetem, és ezekben az intézményekben arányosan annyi magyarnak lesz helye, ahány román ifjú (a román lakosság számához viszonyítva) tanul a román egyetemeken. „De a román tannyelvű egyetemeken most is tanulnak magyar fiatalok” – mondták a barátaim. Hiszen jól megtanultak románul, versenyképesek. „Tehát a magyar fiatalok feltöltenék a romániai magyar egyetemet, akik pedig nem jutnának be oda, megpróbálnának bejutni (és sokan be is jutnának) a román egyetemekre. Percek alatt magyar értelmiségi fölény alakulna ki Romániában, állami segédlettel...”

Az elemi matematikai kalkulusoktól, százalékoktól, százalékszámítástól nem tudunk szabadulni, a numerus clausus-ra való rejtett vagy – a nagyon elnyomottak részéről, hogy legalább ennyit, valamennyit biztosítsatok! – nyílt és hangos utalás végeérhetetlen. Még az elvben korlátozhatatlannak tartott szellemi élet területén is... Én akkor azt mondtam a román barátaimnak, hogy nagyon rosszul gondolkodnak. Ugyanis a szellemi teljesítménytől, az alkotástól, ha csak le nem géppuskázzák a konkrét tehetség konkrét hordozóját – nem lehet a százalékok betartását megkövetelni.

Toporzékolhatnak a hivatalok, hivatalnokok, őrjönghetnek a törvényhozók... Egyetem sem kellett ahhoz, hogy tehetséges emberek feltalálják a filmkészítést... A számítógép

zsenijeit sem mind intézményekben képezik. De a hagyományos hegedűt sem lehet kivenni a rossz „százalékú” egyedek kezéből – nincs elemi matematikai garancia arra, hogy jobb „százalékú” egyedek kezében szebben fog szólni.

...Ilyen a huszadik század. Ilyen a gondolkodása. Ez a gondolkodás úgy alakította ki az emberi élet kereteit, hogy az embernek erre kellett szocializálnia.

Emlékszem az 1989-es kelet-európai fordulatokra, amelyek a század „elemi matematikai zsenijeinek” egyik-másik konstrukcióját szétzúzták.

Az I. világháborús békeszerződésekkel a nagyhatalmak létrehozták Csehszlovákiát; ország immár volt, csehekből és szlovákokból majd csak lesz egy csehszlovák nemzet! Még kisebbséget is garantáltak: a büntetett Magyarországtól odacsatolt színmagyar területekkel. Aztán hetven év múlva (egy II. világháborús röpke és fura kísérlet után) csehek és szlovákok különváltak, saját, különálló államot alapítottak. A magyar kisebbséget Szlovákia örökölte... Az örökölt magyarok a századot meghatározó elemi matematika, az elemi-matematizált emberjogi gondolkodásban vettek számba újra az esélyeiket: Szlovákiában (Csehszlovákiához képest) megnőtt a számarányuk. Nagyobb a százalékuk. Fontosabb és láthatóbb a „tényezőségük”... De Csehszlovákiában „kevesebben voltak” (?), így nem ingerelték annyira a szlovák nacionalizmust, amelyet még a csehek is fékezhetek, hiszen ők nem élték meg „közeli” fenyegetésként a kisebbségi magyarság jelenlétét...

A teljesnek mondott emberi személyiségekkel, a teljesnek hitt, hirdetett emberi személyiségekből álló, a teljes életet élni kívánó emberi közösségekkel űzött elemi matematikai játékok évadja nem járt le.

...A magyarországi adminisztráció a beteg embereket „leszázalékolja”. (Régen a zsidókat, ma a betegeket; oda sem figyel a magyar hivatal, hogy mit beszél; beidegződések örökmozgása ez?)

Tudom, hogy a század „elemi csapásától”, az emberi gondolkodás elemi matematikai műveletekbe merevítésétől senki nem szabadulhatott – a legfüggetlenebb szellemnek is el kellett viselnie e gondolkodás intézményekbe merevített köznapi kereteit.

De amikor törvényhozók döntenek emberek (százszáz nagyságrend!) életéről, vagy inkább haláláról – akkor tudják, mit tesznek? És megtehetik? Ezeket a kérdéseket meg kell válaszolni. (A törvényhozás és törvényhozók felelősségének általánosságban vett aktualitása a kelet-európai változásokban igencsak élénken foglalkoztatja nem csak a szervezett bűnözés jelenségét tanulmányozókat, hanem az érintett társadalmakat is.)

Egyik 1944. augusztusi naplójegyzetében azt kérdezi Márai Sándor: „Mi történt itt huszonöt éven át?” Már mint a Trianonban megcsönkített Magyarországon. Ő ezt látta: „Egy érdekszövetkezet a feudális nagybirtok védelmében, Trianon ürügye alatt prolongált huszonöt éven át egy rendszert, amely finom és kevésbé finom terrorral elnyomott, elsikkasztott mindent, ami minőségi törekvés volt. Mindenki zsidó volt, vagy zsidógyanús, vagy zsidófeleséges, vagy dekadens, angol- és franciabarát, szabadkőműves és kommunista, akit joggal lehetett gyanúsítani, hogy minőséget akar. Az érdekszövetkezet nem akart minőséget...”

Az első világháború utáni Magyarországot meghatározó bűnültséget sokféleképpen magyarázták, és nem tudom, igaz-e a kortárs Márai Sándornak; mondatait nem a bennük megfogalmazott (vélt?) igazság kedvéért idéztem, hanem azért, amit és ahogyan ez az éles szemű író érzékel: egy rendszert prolongált itt egy érdekszövetkezet... Félelmetes vád, tökéletesen hiteles és őszinte érzékelése a jelenségeknek.

A megcsönkített országban józan, okos, távlatos változásokért kiált minden. Jól működő, eredményes rendszer kiépítése, megalkotása – békeidőben, demokráciában az ország parlamentjére vár...

Nos, minden panasz és minden vád, ami abból a korszakból árad és visszhangzik, a változásért kiált, és a tehetetlenség „prolongálása” elleni kiáltást erősíti. A törvényhozók felelőssége óriási. Csak a bennük való folyamatos csalódás óriásibb ennél. (Márai úgy emleget „érdekszövetkezet”, hogy az már a „bűnszövetkezet” szinonimájaként hangzik.)
(Székely Jeruzsálem, 2000. november)

 Minden válságnak vége szakad egyszer, és utána a tanulságok megfogalmazása következik, de zuhanás közben a válság első parancsa: túlélni. Józanul előre nézve. Én egy válságos helyzetben keletkezett válságtörténettel zárom e könyvet, mert minden celebkedéstől, elitkedéstől mentes, átlagos emberekről szól, akiknek derűje és humora a szakadék fölött, a zuhanás pillanataiban is: az átvészelés esélyét példázza. A történet szereplői sérült és másokat sértő, megbántott és másokat bántó emberek: a csúcson – egy szakadék fölött!